

KWESTIONARIUSZ *POSTAWY MŁODZIEŻY WOBEC OSÓB STARSZYCH (PMWOS) – WŁAŚCIWOŚCI PSYCHOMETRYCZNE NARZĘDZIA*

DANUTA WOSIK-KAWAŁA

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2846-7203>

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Wprowadzenie

W ostatnich latach w społeczeństwie polskim występuje spadek przyrostu naturalnego oraz wzrost liczby osób starszych. Starzenie się ludności prowadzi do starości demograficznej. Prognoza demograficzna dla naszego kraju przewiduje, że w 2050 r. będzie można zaobserwować ujemny przyrost naturalny oraz wzrost o 5,1 miliona (w porównaniu z 2014 r.) osób w wieku 65 lat i więcej. Osoby te będą stanowiły ok. 1/3 populacji (Waligórska i in., 2014, s. 109). Perspektywa znacznego wzrostu populacji ludzi starszych rodzi potrzebę przygotowania zarówno młodych, jak i starszych pokoleń do nowej rzeczywistości społecznej (Dragan, 2011, s. 3). Ważne zatem jest poznanie postaw młodzieży wobec osób starszych, gdyż to właśnie ona w przyszłości będzie decydować o rozwiązaniach społecznych dotyczących seniorów i warunkach ich życia.

Starość oraz postrzeganie osób na tym etapie życia

Określenie progu starości bywa różnie ujmowane. Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) wyróżnia trzy etapy okresu starości. Są to: wiek podeszły, tzw. wczesna starość (60–74 lat), wiek starczy, tzw. późna starość (75–89 lat) oraz wiek sędziwy, tzw. długowieczność (90 lat i więcej) (Kijak, Szarota, 2013, s. 14). Należy zauważyć, że podziały te odzwierciedlają pewien stan metrykalny i nie świadczą o jednakowym poziomie zaawansowania procesów starzenia u poszczególnych osób (Leszczyńska-Rejchert, Kantowicz, 2012). W Polsce gerontolodzy zazwyczaj za osoby starsze uznają ludzi, którzy ukończyli co najmniej 65. r.ż. (Studen, 2012, s. 20).

Postrzeganie osób starszych, po 65. r.ż., najczęściej już nieaktywnych zawodowo, ma zazwyczaj charakter stereotypowy. W wielu przypadkach względem tych osób można zaobserwować zjawisko ageizmu, w języku polskim nazywane także

wiekizmem. Polega ono na dyskryminacji osób starszych ze względu na ich wiek, co powoduje zjawisko ich marginalizacji, a także wycofania się z aktywności społecznej (Nierzewska, Gurba, 2018, s. 56). Zdaniem Janusza Trempały i Ludmiły Zająć-Lamparskiej (2007, s. 448) ageizm wyraża się w dwóch powiązanych sferach. Pierwsza to negatywne postawy i stereotypowe postrzeganie osób starych jako słabych, zniedołężniałych, schorowanych, aseksualnych itp., a także stereotypowe postrzeganie procesu starzenia się jako narastających strat, osłabienia i zaniku sił witalnych. Druga odnosi się do rozumienia ageizmu jako dyskryminacji osób starszych w działaniach i społecznych praktykach, w dostępie do edukacji, zatrudnienia, a nawet opieki medycznej. Ze względu na charakter prowadzonych dociekań należy zauważyć, że źródłem ageizmu jest gerontofobia, czyli lęk osób młodszych przed własną starością i śmiercią oraz jego transmisja na osoby starsze (Nierzewska, Gurba, 2018).

Innym czynnikiem kształtującym ageizm jest aspekt historyczno-społeczny, gdyż do niedawna wartość człowieka starego w społeczeństwie była niewielka, ponieważ liczył się człowiek zdrowy, silny i sprawny (Trempała, Zająć-Lamparska, 2007, s. 449). Nie ulega jednak wątpliwości, że ageizm w stosunku do osób starszych to pilna kwestia społeczna, która wymaga rozwiązania, zwłaszcza że coraz więcej seniorów cieszy się dość dobrym zdrowiem, jest aktywna fizycznie i korzysta z różnych form życia społecznego (Trempała, Zająć-Lamparska, 2007, s. 450).

Omawiane zjawiska zwiększają ekskluzję społeczną osób starszych, mającą wyraz w braku lub niemożności uczestnictwa przez nie w życiu społecznym, utrudnionym dostępie do zasobów, dóbr czy też instytucji, nierealizowaniu bądź realizowaniu w niewielkim stopniu praw społecznych oraz ubóstwie i deprywacji potrzeb (za: Krzysztofiak, 2012, s. 30).

Anna Nierzewska i Ewa Gurba (2018, s. 57) jako przyczyny negatywnych postaw osób młodych w stosunku do seniorów podają ubogą wiedzę lub jej brak na temat starzenia się i starości, akty ageizmu oraz gerontofobię. Negatywne postawy młodych osób wobec seniorów mogą zdaniem autorek wynikać z ich postawy egocentryzmu, koncentracji na sobie i poczuciu nieograniczonych możliwości, a także braku zrozumienia dla ograniczeń osób starszych. Lisa Schwartz i Joseph Simmons (2001) jako przyczynę niekorzystnych postaw ludzi młodych wobec starych podali odczuwany przez młode osoby lęk przed własną starością oraz lęk przed przebywaniem w towarzystwie osób starych.

Postawy – ujęcie definicyjne

Termin „postawa” w literaturze naukowej jest różnorodnie definiowany. Często kryterium stosowanym przy analizie tego pojęcia jest przyjęta przez badacza koncepcja teoretyczna.

Bogdan Wojciszke (2015, s. 200) uważa, że „postawa człowieka wobec jakiegoś obiektu to względnie trwała tendencja do pozytywnego lub negatywnego wartościowania przezeń tego obiektu. Wartościowanie to może mieć charakter zarówno wzbudzonej przez dany obiekt emocji, bardziej chłodnej oceny, jak i bezwiednej

automatycznej reakcji”. Istotnymi właściwościami postawy są znak (pozytywny lub negatywny) i natężenie (większe lub mniejsze) (Wojciszke, 2015).

W literaturze dość często przyjmuje się trójkomponentowe rozumienie postawy, na którą składają się trzy zasadnicze składniki: (1) afektywny, czyli uczucia w stosunku do przedmiotu postawy, które mają określoną siłę i kierunek; (2) poznawczy, na który składa się pewien zasób informacji, wiedzy oraz przekonania dotyczące przedmiotu postawy; (3) behawioralny wyrażający się w zachowaniach intencjonalnych bądź realnych wobec przedmiotu postawy (Mika, 1982; Pielecki, 2013; Wojciszke, 2015). Stosunek wobec określonego obiektu postawy wyraża się na kontinuum: od wartości ujemnych – stosunek negatywny, przez zerowe – stosunek obojętny, ambiwalentny, do dodatnich – stosunek pozytywny. Wielkość wektora odnosi się do intensywności postawy i jej trzech komponentów (Kirenko, Korczyński, 2008). Podobnie siła może uzewewnętrznić się we wszystkich wymiarach postawy, a jej wskaźnikiem może być liczba negatywnych bądź pozytywnych ocen danego przedmiotu, natężenie stanów emocjonalnych, zachowanie względem obiektu postawy (Pielecki, 2013).

W prezentowanym opracowaniu przyjmuję strukturalną koncepcję postaw, której autorem jest Stefan Nowak. Uważa on, że *postawą pewnego człowieka wobec pewnego przedmiotu jest ogół względnie trwałych dyspozycji do oceniania tego przedmiotu i emocjonalnego nań reagowania oraz ewentualnie towarzyszących tym dyspozycjom, względnie trwałych przekonań o naturze i własnościach tego przedmiotu i względnie trwałych dyspozycji do zachowania się wobec tego przedmiotu* (Nowak, 1973, s. 23).

Postawy młodzieży wobec osób starszych będą zatem definiowane jako ogół względnie trwałych przekonań na temat osób starszych, dyspozycji do oceniania i emocjonalnego reagowania na te osoby oraz dyspozycji przejawiających się w zachowaniach młodych osób wobec nich. Należy nadmienić, że im ważniejsza jest dana postawa dla jednostki, tym trudniej ją zmienić. W związku z nasilającym się zjawiskiem starzenia się społeczeństwa kreowanie odpowiednich postaw wobec osób starszych staje się ważnym komponentem dobrego funkcjonowania seniorów oraz ogółu społeczeństwa (Nierzewska, Gurba, 2018). Chcę zaznaczyć, że w tym opracowaniu koncentruję swoją uwagę na postawach młodzieży wobec osób starszych niespokrewnionych z nimi. Nie podejmuję tu problematyki dotyczącej miejsca osoby starszej w rodzinie, roli dziadków, relacji czy więzi między dziadkami a wnukami¹.

Wybrane narzędzia psychometryczne służące do pomiaru postaw wobec osób starszych

Jednym z pierwszych narzędzi służącym do oceny postaw wobec osób starych oraz pomiaru stereotypów wizerunków osób starszych jest skonstruowana w 1961 r. przez

¹ Osoby zainteresowane tą problematyką odsyłam do literatury z tego zakresu, m.in.: Brzezińska (2001); Wawrzyniak (2011); Przygoda (2012); Pieńkos (2015); Świdarska (2017); Wosik-Kawala (2017); Młyński (2019); Napora (2019); Napora, Jakowska-Suwalska (2020).

Nathana Kogana *The Kogan's Attitudes Toward Old People Scale*. Narzędzie to zawiera zestaw 17 pozycji wyrażających negatywne nastawienie wobec osób starszych i tyleż samo pozycji stanowiących odwrotność zestawu pierwszego (Kogan, 1961). Narzędzie zostało zaadaptowane do warunków polskich przez Józefa Rembowskiego (1984) jako *Kwestionariusz Postaw wobec Ludzi Starszych P-LS*. W polskiej adaptacji kwestionariusz składa się również z 17 par opozycyjnych stwierdzeń opisujących stosunek badanego wobec problemów osób starszych.

W 1990 r. *The Kogan's Attitudes Toward Old People Scale* uległa modyfikacji. Aktualna wersja tego narzędzia to 34-punktowa skala samoopisowa przeznaczona do pomiaru postaw wobec osób starszych. Skala ta składa się z 17 pozycji sformułowanych negatywnie (podskala *Osoba starsza negatywna*) i tyle samo pozytywnie (podskala *Osoba starsza pozytywna*). Narzędzie to nie ma wyników normalizacyjnych, a jedynie umożliwia porównanie średnich wyników nasilenia danej postawy w badanej grupie, dlatego też im wyższy wynik, tym większe nasilenie postawy pozytywnej bądź negatywnej (Rembowski, 1984; Trempała, Zajac-Lamparska, 2007; Nierzewska, Gurba, 2018; Cybulska i in., 2020).

Dość rozpowszechniony jest również quiz diagnozujący ogólną wiedzę na temat starzenia się i ludzi starych. *Fact on Aging Quiz (FAQ)* autorstwa Erdmana B. Palmore'a powstał w 1976 roku. Pierwotna wersja narzędzia składała się z 25 stwierdzeń odnoszących się do fizycznego, psychicznego i społecznego funkcjonowania ludzi starszych. Za każdą poprawną odpowiedź przydzielany jest jeden punkt. Im więcej punktów, tym wyższy poziom wiedzy na temat ludzi starych i starości. W 2015 r. *FAQ* autorstwa Palmore'a został zmodyfikowany przez Lindę Breyspraak i Lynn Badurę (2015) i w tej wersji obejmuje 50 stwierdzeń, na które badany odpowiada, zaznaczając, czy są one prawdziwe czy fałszywe. Po udzieleniu odpowiedzi badany ma możliwość poznania poprawnych odpowiedzi wraz z objaśnieniem. Badania za pomocą *FAQ* umożliwiają zatem poznanie poziomu wiedzy badanych osób na temat starości oraz umożliwiają wzbogacenie tej wiedzy dzięki skrupulatnemu opisowi wyjaśniającemu każdy z podejmowanych w narzędziu aspektów funkcjonowania osób starszych.

Wśród narzędzi często wykorzystywanych do badania postaw wobec osób starych jest *The Fraboni Scale of Ageism (FSA)*. Powstała ona w 1990 r., a jej twórcą jest Maryann Fraboni wraz ze współpracownikami (Fraboni, Saltstone, Hughes, 1990). Narzędzie to składa się z 29 pozycji, do których osoba badana ustosunkowuje się, zaznaczając jedną z czterech możliwych odpowiedzi. Im większą wartość punktową otrzyma badany, tym występuje u niego więcej uprzedzeń wiekowych. Narzędzie to bazuje na definicji ageizmu Roberta Butlera (1978) i umożliwia ocenę poznawczych i afektywnych komponentów ageizmu.

Do narzędzi dość często stosowanych do oceny postrzegania osób starszych należy *Aging Semantic Differential (ASD)* (Ayalon i in., 2019). Skala ta powstała w 1969 r., a jej autorami są Howard A. Rosencranz i Tony E. McNevin (1969). *ASD* zawiera 32 przymiotniki i ich antonimy, odnoszące się do ogólnego postrzegania osób w wieku 80 lat i starszych. Im niższe uzyskane wyniki tym bardziej pozytywne postrzeganie

osób starszych. Narzędzie to umożliwia ocenę osób starszych w odniesieniu do postrzegania ich: autonomii i niezależności (podskala autonomia), zdrowia, vitalności i aktywności (podskala instrumentalność), życzliwości i zaangażowania w sytuacje społeczne (podskala akceptowalność) oraz optymizmu i zadowolenia (podskala integralność). W 2020 r. narzędzie to zostało zaktualizowane przez szwedzkich badaczy i w obecnej wersji składa się z 26 pozycji (Rosencranz, McNevin, 1969; Intrieri, von Eye, Kelly, 1995; Holmberg i in., 2020).

W 2019 r. została opracowana Skala Oceny Postaw Wobec Seniorów – Scale for Evaluating Attitudes towards Seniors (SEAS) autorstwa Jacka Łukasiewicza i Wiesława Kowalskiego. Narzędzie to powstało w związku z przekonaniem autorów o istnieniu w społeczeństwie stereotypów, które są źródłem kształtowania postaw wobec osób starszych. Skala ta składa się z trzech podskal: (1) szacunek i wsparcie; (2) odrzucenie i niezrozumienie; (3) dystans społeczny. Łącznie SEAS zawiera 67 twierdzeń. Wynik jest obliczany przez dodanie punktów za poszczególne pozycje składające się na daną podskalę, a następnie obliczenie średniej ważonej dla każdej z nich. Im wyższy wynik, tym większe nasilenie wymiaru składającego się na postawy wobec seniorów (Łukasiewicz, Kowalski, Saran, Mazur, 2019). Prezentowane narzędzie adresowane jest do osób dorosłych. Może być również dobrym uzupełnieniem skal służących do oceny postaw związanych z ageizmem.

W kontekście istniejących narzędzi określających różne aspekty relacji, postaw czy też wiedzy na temat starzenia się i osób starszych skonstruowano autorski kwestionariusz do diagnozy postaw młodzieży wobec osób starszych. Prace nad konstrukcją narzędzia zostały podyktowane niedostatkami znormalizowanych narzędzi diagnozujących postawy młodzieży wobec osób starszych, nieadekwatnością stwierdzeń do współczesnych realiów społecznych, a także niejednoznacznością sposobem interpretacji wyników. Celem tego artykułu jest zatem zaprezentowanie autorskiego narzędzia do badania postaw młodzieży wobec osób starszych.

Postawy Młodzieży Wobec Osób Starszych (PMWOS) – opis narzędzia

Kwestionariusz Postawy Młodzieży Wobec Osób Starszych (PMWOS) składa się z 22 twierdzeń dotyczących stosunku młodzieży do osób po 65. r.ż., z którymi badanego nie łączy więź formalno-prawna, czyli dotyczy osób niespokrewnionych, obcych dla badanego.

Zadaniem osoby badanej jest ustosunkowanie się do każdego z 22 stwierdzeń, skonstruowanych w pierwszej osobie liczby pojedynczej, przez zaznaczenie jednej z pięciu podanych odpowiedzi: „zdecydowanie zgadzam się”, „raczej zgadzam się”, „nie mam zdania”, „raczej nie zgadzam się”, „zdecydowanie nie zgadzam się”, punktowanych w skali od 1 do 5 dla każdego twierdzenia. Gdy odpowiedzią diagnostyczną jest „zdecydowanie zgadzam się”, wówczas przyjmuje się punktację według wzoru A: „zdecydowanie zgadzam się” – 5 pkt, „raczej zgadzam się” – 4 pkt, „nie mam zdania” – 3 pkt, „raczej nie zgadzam się” – 2 pkt, „zdecydowanie nie zgadzam się” – 1 pkt. Natomiast

gdy odpowiedzią diagnostyczną jest „zdecydowanie nie zgadzam się”, wówczas punkty przydzielane są według wzoru **B**: „zdecydowanie nie zgadzam się” – 5 pkt, „raczej nie zgadzam się” – 4 pkt, „nie mam zdania” – 3 pkt, „raczej zgadzam się” – 2 pkt, „zdecydowanie zgadzam się” – 1 pkt. Według wzoru **A** oceniane są twierdzenia o numerach: 1, 2, 3, 4, 5, 19, 20, 21, 22, pozostałe ocenia się według wzoru **B**. Minimalna liczba punktów, które może uzyskać badany, to 22, a maksymalna 110. Otrzymane wyniki surowe należy przekształcić na wyniki znormalizowane, w tym przypadku na steny. Prace konstrukcyjne nad kwestionariuszem PMWOS były prowadzone od 2019 roku. Procedura walidacyjna została przeprowadzona na próbie 243 uczniów szkół średnich w wieku 15–19 lat. W badaniu uczestniczyło 184 dziewcząt (75,72%) i 59 chłopców (24,28%). Wśród badanych 129 osób (53,09%) pochodziło z miasta, a 114 ze wsi (46,91%). Badania prowadzono w sposób grupowy. Przed przystąpieniem do badań każdy uczestnik otrzymał informację dotyczącą dobrowolności i anonimowości uczestniczenia w badaniach oraz celu ich prowadzenia. Propozycję stwierdzeń zawartych w kwestionariuszu przygotowano na podstawie przeglądu literatury poświęconej postawom wobec osób starszych. Pozytywną opinię sześciu sędziów kompetentnych (trzech pedagogów i trzech psychologów) uzyskało 26 stwierdzeń dotyczących stosunku do osób starszych. Zgodność ich opinii oceniona za pomocą testu *W* Kendalla wyniosła 0,70 i wskazuje na dobrą ocenę stopnia zgodności sędziów. Oceniali oni stopień trafności poszczególnych twierdzeń przyporządkowanych do kwestionariusza PMWOS na temat osób starszych, w tym przekonań, ocen, reakcji emocjonalnych na te osoby oraz zachowań młodych osób wobec nich². Twierdzenia te zostały skonsultowane pod względem poprawności językowej z redaktorem językowym, a następnie poddane dalszym weryfikacjom. W wyniku analiz psychometrycznych, m.in. analizy ładunków czynnikowych każdego twierdzenia, analizy inter- i intrakorelacji, do badań właściwych zakwalifikowano 22 twierdzenia. W dalszej części zostaną zaprezentowane analizy odnoszące się do ostatecznej wersji omawianego narzędzia.

Przeprowadzona analiza psychometryczna narzędzia w zakresie rzetelności skali pomiarowej, określona za pomocą współczynnika α Cronbacha, wykazała, że jest to rzetelne narzędzie pomiarowe, wartość współczynnika α Cronbacha dla pełnej skali wyniosła $\alpha = 0,87$ (zob. tabela 1).

Następnie przeprowadzono analizę czynnikową, na podstawie której zweryfikowano poszczególne itemy skali ze względu na wielkość ładunków czynnikowych wyodrębnionych metodą najwyższej wiarygodności i na tej podstawie dokonano przyporządkowania poszczególnych twierdzeń skali do trzech komponentów postaw: behawioralnego – odnoszącego się do zachowań wobec osób starszych (np. *Jestem*

² Sześciu sędziów oceniało niezależnie od siebie każde zdanie, stosując w tym celu 4-punktową skalę: 1 – zdecydowanie nie, 2 – raczej nie, 3 – raczej tak, 4 – zdecydowanie tak. Następnie obliczono średni wynik dla każdego zdania. W tym celu zsumowano wyniki uzyskane od wszystkich sędziów w zakresie poszczególnych zdań, a otrzymany wynik podzielono przez liczbę osób oceniających. Za wielkość kryterialną przyjęto poziom 2,5 jako wartość oczekiwaną skali ocen. Do skali PMWOS zakwalifikowano pozycje przekraczające tę wartość.

uprzejmy/a wobec osób starszych), poznawczego – ukazującego opinie i przekonania badanych na temat osób starszych (np. *Osoby starsze są łatwowieczne, łatwo je oszukać*) i emocjonalnego – wyrażającego się w uczuciach wobec osób starszych (np. *Odczuwam przyjemność, gdy spędzam czas z osobami starszymi*). Wybór liczby czynników został oszacowany za pomocą analizy wykresu osypiska (kryterium Cattella). Uzyskane na tej podstawie informacje potwierdziły słuszność decyzji dotyczącej wyboru trzech czynników. W tabeli 2 zaprezentowano wartości ładunków czynnikowych ostatecznej wersji kwestionariusza – składającej się z 22 twierdzeń.

Tabela 1.

Rzetelność w odniesieniu do pełnej skali PMWOS

Pełna skala	M = 80,0864 SD = 10,9505 N ważn.: 243; Alfa Cronbacha: ,874306 Alfa standaryzowana: ,877459; Średnia kor. między poz.: ,250796				
	Śred., gdy usunięte	War., gdy usunięte	SD, gdy usunięte	Poz.-Cal. Korel.	Alfa, gdy usunięte
P1	76,49383	108,2582	10,40472	0,534325	0,866711
P2	75,48972	114,7273	10,71108	0,369889	0,871992
P3	75,75309	111,3958	10,55442	0,485101	0,868823
P4	76,25103	110,6572	10,51937	0,424478	0,870089
P5	76,53086	107,3766	10,36227	0,610894	0,864536
P6	77,98354	112,6005	10,61134	0,264422	0,875612
P7	78,20988	113,8695	10,67097	0,218875	0,876716
P8	76,56379	107,6533	10,37561	0,475890	0,868570
P9	77,06996	109,8593	10,48138	0,378931	0,871950
P10	77,21811	105,6191	10,27711	0,501289	0,867905
P11	76,25103	108,8053	10,43098	0,469783	0,868695
P12	76,02469	106,0899	10,30000	0,654401	0,862941
P13	76,17696	106,6065	10,32504	0,587740	0,864818
P14	75,66255	113,1536	10,63737	0,323208	0,872834
P15	76,07819	112,0803	10,58680	0,301905	0,874169
P16	76,27984	104,3250	10,21396	0,666856	0,861841
P17	76,17696	107,2074	10,35410	0,485074	0,868274
P18	76,49383	109,0977	10,44498	0,419621	0,870498
P19	76,60905	110,7402	10,52332	0,452379	0,869335
P20	76,31687	108,6362	10,42287	0,513208	0,867366
P21	76,67490	107,7503	10,38028	0,552539	0,866095
P22	75,50617	111,6574	10,56680	0,496110	0,868751

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 2.*Ładunki czynnikowe dla trzech wyodrębnionych czynników*

Twierdzenia skali	K. emocjonalny	K. poznawczy	K. behawioralny
P1	0,829416*	0,027387	0,071174
P2	0,181086	0,088802	0,487711*
P3	0,411130*	0,142282	0,360438*
P4	0,386893*	0,036529	0,376977*
P5	0,757388*	0,172767	0,132684
P6	0,078722	0,394324*	-0,024435
P7	0,100792	0,444783*	-0,190946
P8	0,444728*	0,218881	0,185004
P9	0,080694	0,440296*	0,187590
P10	0,212424	0,529048*	0,193857
P11	0,195606	0,575656*	0,095686
P12	0,530533*	0,350712*	0,332625
P13	0,518742*	0,234788	0,308496
P14	0,136280	0,139252	0,363787*
P15	0,021818	0,366624*	0,218811
P16	0,445158*	0,481216*	0,280988
P17	0,158172	0,410667*	0,372163*
P18	0,100219	0,514913*	0,194400
P19	0,413657*	0,201757	0,199463
P20	0,337626	0,206966	0,441038*
P21	0,842975*	0,040645	0,076085
P22	0,232541	0,124582	0,689374*
War. wyj.	3,769729	2,364421	2,042376
Udział	0,171351	0,107474	0,092835

* Oznaczone ładunki są >,350000; zastosowano rotację ortogonalną VARIMAX.

Źródło: opracowanie własne.

Analiza wartości ładunków czynnikowych pozwoliła na przyporządkowanie poszczególnych twierdzeń kwestionariusza PMWOS do odpowiedniej grupy. Do komponentu behawioralnego zaklasyfikowano cztery twierdzenia o numerach: 2, 14, 20, 22. Komponent poznawczy utworzono z dziewięciu twierdzeń o numerach: 6, 7, 9, 10, 11, 15, 16, 17, 18. Do komponentu emocjonalnego zakwalifikowano również dziewięć twierdzeń o następujących numerach: 1, 3, 4, 5, 8, 12, 13, 19, 21. Przyjęto, że twierdzenia wchodzące w skład danego komponentu postawy to takie, których ładunki

czynnikowe są wyższe niż 0,35. Należy zauważyć, iż w przypadku niektórych twierdzeń (np. pozycje: 4, 16) wartość ładunków czynnikowych wskazuje, że ładują one więcej niż jeden czynnik. Dlatego też podejmując decyzję odnośnie do kwalifikacji danego twierdzenia do odpowiedniego czynnika, wzięto pod uwagę nie tylko wielkość ładunków czynnikowych, lecz także opinie sędziów kompetentnych, którzy ostatecznie zdecydowali o przyporządkowaniu danego twierdzenia do konkretnego czynnika.

Dane zawarte w tabeli 3 ukazują, że układ trzech czynników wyjaśnia ok. 37% wariancji.

Tabela 3.

Poziomy wyjaśnionej wariancji

Wartości własne	K. emocjonalny	K. poznawczy	K. behawioralny
Wartość własna	5,809557	1,468786	0,898183
% wyjaśnionej wariancji	26,40708	6,67630	4,08265
Skumulowany % wyjaśnionej wariancji	26,40708	33,08338	37,16603

Źródło: opracowanie własne.

Przeprowadzona analiza rzetelności w zakresie trzech wyodrębnionych obszarów wykazała, że w odniesieniu do komponentu emocjonalnego współczynnik α Cronbacha wyniósł 0,85, w zakresie komponentu behawioralnego – 0,61, a w zakresie komponentu poznawczego – 0,76.

Uzyskane wyniki pozwalają stwierdzić, iż prezentowane narzędzie badawcze w zakresie wyniku ogólnego, jak też poszczególnych komponentów (stanowiących podskale dla wspomnianego narzędzia), wykazuje zadowalającą spójność wewnętrzną, co uprawnia do prowadzenia dalszych analiz. Przeprowadzono zatem analizę korelacyjną wyodrębnionych podskal z wynikiem ogólnym dla całej skali.

Tabela 4.

Związek między wynikiem ogólnym a wyodrębnionymi skalami

Zmienna	Korelacje					
	M	SD	Wynik ogólny	K. behawioralny	K. poznawczy	K. emocjonalny
Wynik ogólny	81,00000	9,63501	1,000000	0,758294*	0,745736*	0,893330*
K. behawioralny	17,14286	2,19848	0,758294*	1,000000	0,380675*	0,644775*
K. poznawczy	29,57143	4,08248	0,745736*	0,380675*	1,000000	0,411111*
K. emocjonalny	34,28571	5,51135	0,893330*	0,644775*	0,411111*	1,000000

* Oznaczone wsp. korelacji są istotne z $p < ,05000$

Źródło: opracowanie własne.

Dane zawarte w tabeli 4 wskazują, że wszystkie podskale (komponenty: behawioralny na poziomie 0,76, poznawczy na poziomie 0,75, emocjonalny na poziomie 0,89) bardzo wysoko, istotnie statystycznie korelują z wynikiem ogólnym skali. Związek między wszystkimi analizowanymi zmiennymi jest dodatni, wprost proporcjonalny.

Następnie dokonano analizy inter- i intrakorelacji, oceniając, czy i jakim stopniu poszczególne twierdzenia tworzące skalę korelują ze skalą ogólną i wyodrębnionymi podskalami. Przeprowadzone analizy statystyczne wykazały, że wszystkie twierdzenia skali istotnie statystycznie korelują z wynikiem ogólnym (korelacja od 0,30 do 0,72).

W odniesieniu do korelacji danej podskali z wyznaczającymi ją twierdzeniami również uzyskano wyniki istotne statystycznie, szczegółowe dane na ten temat zaprezentowano w tabeli 5.

Tabela 5.

Korelacje między poszczególnymi twierdzeniami skali a daną podskalą

K. behawioralny		K. emocjonalny		K. poznawczy	
Numer twierdzenia	Wartość współczynnika korelacji	Numer twierdzenia	Wartość współczynnika korelacji	Numer twierdzenia	Wartość współczynnika korelacji
2	0,590714	1	0,773304	6	0,517077
14	0,644539	3	0,567077	7	0,463662
20	0,741893	4	0,552101	9	0,578235
22	0,758939	5	0,781565	10	0,676882
		8	0,632497	11	0,620520
		12	0,730043	15	0,498880
		13	0,714635	16	0,658585
		19	0,567488	17	0,619338
		21	0,788552	18	0,627490

Źródło: opracowanie własne.

Twierdzenia tworzące daną podskalę uzyskały najwyższe wartości korelacyjne w odniesieniu do podskali, do której zostały przyporządkowane, co świadczy o tym, że wybór danego twierdzenia do konkretnej podskali był uzasadniony.

Analiza rozkładu wyników badań pozwoliła na wybór odpowiedniej metody pomiarowej w celu określenia poziomów wyników badań w zakresie postawy wobec osób starszych mierzonej za pomocą wyniku ogólnego, jak również w zakresie wyodrębnionych trzech podskal. W tym celu zastosowano miarę przeciętnych (percentyle). Zastosowane statystyki opisowe umożliwiły dostosowanie poszczególnych wyników surowych do określonych percentyli, a w konsekwencji na wyodrębnienie

poziomów badanej zmiennej. Przyjęto, że poziom wskazujący na niskie wyniki w zakresie postaw wobec osób starszych to postawa niekorzystna wobec nich, wyniki przeciętne wskazują na postawę obojętną, a wyniki wysokie na postawę pozytywną. Tabela 6 prezentuje normy stenowe dla młodzieży w wieku 15–19 lat.

Tabela 6.

Normy stenowe dla młodzieży w wieku 15–19 lat

Wyniki surowe kwestionariusza PMWOS				STENY
K. behawioralny	K. emocjonalny	K. poznawczy	Wynik ogólny	
4–8	9–23	9–19	22–65	1
9–10	24–27	20–21	66–70	2
11	28–29	22	71–74	3
12	30	23	75	4
13	31	24	76–78	5
14–15	32–33	25–26	79–80	6
16	34	27–28	81–84	7
17	35–36	29–30	85–88	8
18–19	37–39	31–33	89–91	9
20	40–45	34–45	92–110	10

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki surowe należy przekształcić na wyniki znormalizowane, czyli na normy w skali stenowej, gdzie steny w przedziale 1–4 oznaczają wyniki niskie, przedział 5–6 sten to wyniki przeciętne, poziom wysoki zaś to 7–10 sten (Brzeziński, 1980, s. 175).

W toku prowadzonych prac przeprowadzono także badanie korelacyjne między wynikami uzyskanymi za pomocą kwestionariusza PMWOS a The Kogan's Attitudes Toward Old People Scale. Uzyskane wyniki wskazują, że zarówno wynik ogólny skali Postaw Wobec Osób Starszych, jak i poszczególne podskale słabo korelują z wynikami uzyskanymi za pomocą The Kogan's Attitudes Toward Old People Scale, określającymi pozytywną i negatywną postawę wobec osób starszych (korelacje od 0,12 do 0,30 w przypadku postawy pozytywnej były to korelacje dodatnie, a w przypadku negatywnej – ujemne). Wybór The Kogan's Attitudes Toward Old People Scale wynikał z tego, że jest to skala samoopisowa (podobnie jak PMWOS), określająca nastawienie badanych wobec osób starszych, niespokrewnionych z nimi. Ważnym aspektem był również fakt, że narzędzie to zostało zaadaptowane do warunków polskich i jest jednym z najczęściej stosowanych w Polsce testów weryfikujących postawy wobec osób starszych. Warto także podkreślić, że nie posiada ono wyników

normalizacyjnych, a jedynie umożliwia porównanie średnich wyników nasilenia danej postawy (pozytywnej lub negatywnej) w badanej grupie.

Należy nadmienić, że osoby badane chętnie uczestniczyły w badaniu i pozytywnie wypowiadały się odnośnie do zgodności celu badań z pozycjami zawartymi w kwestionariuszu PMWOS.

Stabilność wyników PMWOS oceniono za pomocą metody estymacji stabilności bezwzględnej testu. Współczynnik korelacji *r*-Pearsona po upływie dwóch miesięcy wyniósł 0,64.

Podsumowanie

Przeprowadzona analiza psychometryczna PMWOS wskazuje na jego dobre właściwości psychometryczne i upoważnia do stwierdzenia, że narzędzie to daje podstawę do określenia postaw młodzieży wobec osób starszych. Przeprowadzone analizy pozwoliły wyróżnić trzy podskale ukazujące behawioralny, emocjonalny i poznawczy aspekt oceny przez młodzież osób starszych. Opracowane normy umożliwią określenie pozytywnej, obojętnej i negatywnej postawy wobec osób starszych. Pozytywniejsze za pomocą tego narzędzia wyniki mogą poszerzyć wiedzę na temat postrzegania tej grupy ludzi przez młodzież, a w konsekwencji podjąć odpowiednie działania mające zapobiec gerontofobii, ageizmowi czy też stereotypom utrwalającym negatywny obraz człowieka starego. Działania te są szczególnie istotne ze względu na perspektywę znacznego wzrostu populacji ludzi starych i odpowiedzialne decyzje dotyczące rozwiązań społecznych w tym obszarze.

Zaprezentowane autorskie narzędzie mimo satysfakcjonujących właściwości psychometrycznych oraz użyteczności praktycznej nie jest wolne od pewnych ograniczeń. Mimo iż w zamierzeniu autorki konstruowane było z myślą o młodzieży, to można podjąć kolejne prace walidacyjne określające postawy wobec osób starszych także innych grup, np. osób dorosłych. Ponadto należy pamiętać, iż badanie to opiera się na samoopisie i diagnozuje deklarowane postawy badanych osób, co może wiązać się z nieświadomym dążeniem respondentów do uzyskania aprobaty społecznej w oczach badacza.

Kwestionariusz

Postawy Młodzieży Wobec Osób Starszych

Przeczytaj 22 stwierdzenia i zaznacz, w jakim stopniu zgadzasz się z nimi, wybierając jedną odpowiedź zgodną z Twoimi przekonaniem. Stwierdzenia te dotyczą Twoich kontaktów z osobami starszymi, z którymi nie łączą Cię więzy formalno-prawne (nie są to Twoi dziadkowie ani babcie). Przyjęto, że osoby starsze to te, które ukończyły 65. r.ż. Nie ma tu odpowiedzi dobrych ani złych, mogą być jedynie szczerze lub nieszczere – to zależy od Ciebie.

Lp.	Twierdzenie	Zdecydowanie zgadzam się	Raczej zgadzam się	Nie mam zdania	Raczej nie zgadzam się	Zdecydowanie nie zgadzam się
1.	Odczuwam przyjemność, gdy spędzam czas z osobami starszymi					
2.	Jestem uprzejmy/uprzejma wobec osób starszych					
3.	Uważam, że od osób starszych można się wiele nauczyć					
4.	Często udzielam pomocy osobom starszym					
5.	Lubię osoby starsze					
6.	Osoby starsze są łatwowierne, łatwo je oszukać					
7.	Starsi ludzie mają nawyki, których nie potrafią się pozbyć					
8.	Rozmawiając z osobą starszą, czuję dyskomfort					
9.	Trudno jest mi zrozumieć zachowania osób starszych					
10.	Starsi ludzie na wszystko narzekają					
11.	Osoby starsze są skoncentrowane na sobie					
12.	Czuję niechęć wobec osób starszych					
13.	Unikam spotkań z osobami starszymi					
14.	Odczuwam wstyd, gdy moi rówieśnicy widzą, jak pomagam starszej osobie					
15.	Starsi ludzie nie są w stanie nauczyć się czegoś nowego					
16.	Osoby starsze denerwują mnie					
17.	Osoby starsze zazwyczaj nie mają sensu życia					
18.	Starsi ludzie nie przywiązują uwagi do swojej higieny i wyglądu					
19.	Ufam starszym osobom					
20.	Jestem cierpliwy/cierpliwa w kontaktach z osobami starszymi					
21.	Lubię spędzać czas z osobami starszymi					
22.	Osoby starsze traktuję z szacunkiem					

Bibliografia

- Ayalon, L., Dolberg, P., Mikulionienė, S., Perek-Białas, J., Rapolienė, G., Stypinska, J., Willińska, M., de la Fuente-Núñez, V. (2019). A systematic review of existing ageism scales. *Ageing Research Reviews*, 54, 100919. <https://doi.org/10.1016/j.arr.2019.100919>
- Breyspraak, L., Badura, L. (2015). Facts on Aging Quiz. <https://aging.umkc.edu/quiz/> (dostęp: 5.05.2019).
- Brzezińska, A. (2001). Niezbędność dziadków. *Charaktery*, 5(52), 27–29.
- Brzeziński, J. (1980). *Elementy metodologii badań psychologicznych*. Warszawa: PWN.
- Butler, R. (1978). Thoughts on aging. *The American Journal of Psychiatry*, 135, 14–16.
- Cybulska, A., Stanisławska, M., Skok, A., Rachubińska, K. (2020). Image of old age and the elderly in the opinion of a selected social group. *Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu*, 26(3), 249–253. <https://doi.org/10.26444/monz/123224>
- Dragan, A. (2011). *Starzenie się społeczeństwa polskiego i jego skutki*. OT-601. Warszawa: Kancelaria Senatu.
- Fraboni, M., Saltstone, R., Hughes, S. (1990). The Fraboni Scale of Ageism (FSA): An attempt at a more precise measure of ageism. *Canadian Journal on Aging / La Revue Canadienne Du Vieillessement*, 9(1), 56–66. <https://doi.org/10.1017/S0714980800016093>
- Holmberg, Ch., Wolf, A., Eide, C., Großschädl, F., Schüttengruber, G., Patel, H., Heckemann, B. (2020). Classic tool, new opportunities: A psychometric analysis of a Swedish online version of the Aging Semantic Differential Scale. *Research on Aging*, 43(9–10), 378–387. <https://doi.org/10.1177/0164027520963618>
- Intrieri, R.C., von Eye, A., Kelly, J.A. (1995). The aging semantic differential: A confirmatory factor analysis. *The Gerontologist*, 35(5), 616–621. <https://doi.org/10.1093/geront/35.5.616>
- Kijak, R.J., Szarota, Z. (2013). *Starość. Między diagnozą a działaniem*. Warszawa: Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich.
- Kirenko, J., Korczyński, M. (2008). *Wobec niepełnosprawności*. Lublin: WA. Ośrodek Usług Edukacyjnych.
- Kogan, N. (1961). Attitudes toward old people: The development of a scale and an examination of correlates. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 62(1), 44–54. <https://doi.org/10.1037/h0048053>
- Krzysztofciak, D. (2012). Polska starość w kontekście zagadnienia inkluzji społecznej. W: A. Leszczyńska-Rejchert, E. Kantowicz (red.), *Stereotypy a starość i niepełnosprawność. Perspektywa społeczno-pedagogiczna* (s. 29–47). Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.
- Leszczyńska-Rejchert, A., Kantowicz, E. (red.). (2012). *Stereotypy a starość i niepełnosprawność. Perspektywa społeczno-pedagogiczna*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.
- Łukasiewicz, J., Kowalski, W., Saran, T., Mazur, A. (2019). Psychometric properties of the Scale for Evaluating Attitudes towards Seniors (SEAS). *Annals of Agricultural and Environmental Medicine*, 26(2), 309–314. <https://doi.org/10.26444/aaem/93107>
- Mika, S. (1982). *Psychologia społeczna*. Wyd. 4. Warszawa: PWN.
- Młyński, J. (2019). Społeczno-wychowawcza rola seniorów (dziadków) w rodzinie. *Teologia i Moralność*, 14(26), 103–118. <https://doi.org/10.14746/TIM.2019.26.2.8>
- Napora, E. (2019). Związki w rodzinie wielopokoleniowej w ocenie młodzieży – perspektywa polska. W: M. Kielar-Turska (red.), *Sila umysłu w starości. Starość: jak ją widzi psychologia* (s. 205–228). Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum.
- Napora, E., Jakowska-Suwalska, K. (2020). Obraz wsparcia dziadków w ocenie wnuków z rodziny samotnej matki. Udział niektórych zmiennych w różnicowaniu oceny. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 3, 67–76. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0013.9126>
- Nierzewska, A., Gurba, E. (2018). Wybrane uwarunkowania postaw osób u progu dorosłości wobec starości i seniorów. *Psychologia Rozwojowa*, 23(4), 55–69. <https://doi.org/10.4467/20843879PR.18.022.9951>

- Nowak, S. (red.). (1973). *Teorie postaw*. Warszawa: PWN.
- Pielecki, A. (2013). *Zmiany postaw młodzieży wobec osób niepełnosprawnych*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Pieńkos, M. (2016). Dziadkowie w wychowaniu wnuków na podstawie opinii osób młodych i starszych. *Forum Pedagogiczne*, 5(2), 279–289. <https://doi.org/10.21697/fp.2015.2.10>
- Przygoda, A. (2012). Dziadkowie w procesie socjalizacji wnuków. *Pedagogika Rodziny*, 2(4), 41–48.
- Rembowski, J. (1984). *Psychologiczne problemy starzenia się człowieka*. Warszawa–Poznań: PWN.
- Rosencranz, H.A., McNevin, T.E. (1969). A factor analysis of attitudes toward the aged. *The Gerontologist*, 9(1), 55–59. <https://doi.org/10.1093/geront/9.1.55>
- Schwartz, L., Simmons, J.P. (2001). Contact quality and attitudes toward the elderly. *Educational Gerontology*, 27(2), 127–137. <https://doi.org/10.1080/03601270151075525>
- Studen, S. (2012). *Psychologia starzenia się i starości*. Warszawa: WN PWN.
- Świdarska, M. (2017). Znaczenie dziadków w naszym życiu – wybrane aspekty. *Pedagogika Rodziny*, 7(1), 137–148.
- Trempała, J., Zając-Lamparska, L. (2007). Postawy wobec osób starszych: różnice międzypokoleniowe. *Przegląd Psychologiczny*, 50(4), 447–462.
- Waligórska, M., Kostrzewa, Z., Potyra, M., Rutkowska, L. (2014). *Prognoza ludności na lata 2014–2050*. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosc/prognoza-ludnosc-na-lata-2014-2050-opracowana-2014-r-1,5.html> (dostęp: 7.05.2019).
- Wawrzyniak, J.K. (2011). Opiekuńczo-wychowawcza rola dziadków w rodzinie. *Pedagogika Rodziny*, 1(2), 95–103.
- Wojciszke, B. (2015). *Psychologia społeczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Wosik-Kawała, D. (2017). Postrzeganie dziadków przez młodzież szkół ponadgimnazjalnych. *Wychowanie w Rodzinie*, 15(1), 269–286. <https://doi.org/10.23734/wwr20171.269.286>

YOUTH ATTITUDES TOWARDS THE ELDERLY QUESTIONNAIRE. PSYCHOMETRIC PROPERTIES OF THE TOOL

Abstract

The presented article is devoted to the problem of attitudes of society towards the elderly. The subject of consideration are the measurement possibilities for determining the attitudes of youth towards older people over 65 years of age, and its aim is to present an authoring tool for examining such attitudes. The article presents the psychometric properties of the measuring tool: **Youth Attitudes Towards the Elderly**. The questionnaire consists of 22 statements assigned to three scales relating to behavioural, cognitive and emotional attitudes of adolescents towards the elderly. These scales were distinguished thanks to the factor analysis. The results indicate that both the total result of the Youth Attitudes Towards the Elderly scale and the individual subscales achieved satisfactory values of the validation factors. The performed statistical analyses also allowed for the standardization of the tool, allowing for the determination of a positive, indifferent or negative attitude towards the elderly.

The presented tool, apart from its satisfactory psychometric properties, is important due to its practical usefulness, because the results obtained with this tool can increase the knowledge about the young people's perception of older people, and consequently can help to take appropriate action to prevent gerontophobia, ageism or stereotypes perpetuating the negative image of the elderly.

Keywords: old age, attitudes, youth